

SERIA DE AUTOR
MILAN KUNDERA

Milan Kundera s-a născut în 1929, în Cehoslovacia.

În 1975 s-a stabilit în Franța.

A încetat din viață în 2023, la Paris.

OPERE ALE LUI MILAN KUNDERA

Scrise în cehă:

Gluma, roman

Iubiri caraghioase, nuvele

Viața e în altă parte, roman

Valsul de adio, roman

Cartea râsului și a uitării, roman

Insuportabila ușurătate a ființei, roman

Nemurirea, roman

Scrise în franceză:

Jacques și stăpânul său. Omagiu lui Denis Diderot, teatru

Arta romanului, eseu

Testamente trădate, eseu

Lentoarea, roman

Identitatea, roman

Ignoranța, roman

Cortina, eseu în șapte părți

O întâlnire, eseu

Sărbătoarea neînsemnătății, roman

DESPRE OPERA LUI MILAN KUNDERA:

Kvetoslav Chvatik, *Lumea romanescă a lui Milan Kundera*

Éva Le Grand, *Kundera sau memoria dorinței*

Jocelyn Maixent, *Secolul XVIII al lui Milan Kundera*

Maria Nencova Banerjee, *Paradoxuri terminale*

François Ricard, *Ultima după-amiază a lui Agnes*,

eseu despre opera lui Milan Kundera

Guy Scarpetta, *Vârsta de aur a romanului*

Guy Scarpetta, *Variațiuni asupra erotismului*

MILAN
KUNDERA

OPTZECI ȘI NOUĂ
DE CUVINTE

URMAT DE

PRAGA, POEM
CE DISPARE

Traducere din franceză și note de
BOGDAN GHIU

HUMANITAS
fiction

Redactor: Anca Dumitru
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Raluca Popescu
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Livco Design

QUATRE-VINGT-NEUF MOTS suivi de
PRAGUE, POÈME QUI DISPARAÎT

Quatre-vingt-neuf mots

Copyright © 1985, 2023, Éditions Gallimard – Estate Milan Kundera

Extraits de « Soixante-neuf mots », L'ART DU ROMAN

Copyright © 1986, 2023, Éditions Gallimard – Estate Milan Kundera

Prague, poème qui disparaît

Copyright © 1980, 2023, Éditions Gallimard – Estate Milan Kundera

All rights reserved

© HUMANITAS FICTION, 2026,

pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KUNDERA, MILAN

Optzeci și nouă de cuvinte urmat de Praga, poem ce dispare /

Milan Kundera; trad. din franceză și note de Bogdan Ghiu. –

București: Humanitas Fiction, 2026

ISBN 978-606-097-794-0

I. Ghiu, Bogdan (trad.; note)

821.133.1

EDITURA HUMANITAS FICTION

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723/684 194

Cuprins

Nota editorului francez, Pierre Nora

7

OPTZECI ȘI NOUĂ DE CUVINTE

9

PRAGA, POEM CE DISPARE

75

Nota traducătorului

109

Nota editorului francez

Aceste două texte au apărut inițial în revista *Le Débat*.

„Optzeci și nouă de cuvinte“ își ocupa, în noiembrie 1985 (nr. 37), locul într-o serie, „Cuvintele de sub cuvinte“, pe care o inaugurasese Michel Tournier, fiind urmat de „Mic vocabular al limbii creole“ de J.M.G. Le Clézio. „Praga, poem ce dispare“ a apărut în iunie 1980, în al doilea număr al revistei.

Aceste două texte sunt foarte personale. Un dicționar individual exprimă întotdeauna chintesența unei personalități. Acest lucru este cu atât mai adevărat în cazul lui Milan Kundera cu cât scriitorul ceh nu își vedea cărțile apărând decât într-o limbă în care ele nu fuseseră scrise și scruta, prin urmare, cu mare atenție fiecare cuvânt. Dovada importanței pe care el a acordat-o acestui text o constituie faptul că l-a reluat sub formă de capitol în *Arta romanului*, scurtându-l cu aproximativ o treime și modificând uneori comentariul anumitor cuvinte. O comparație a celor două versiuni ar fi un subiect de cercetare

interesant. Pe de altă parte, el a adăugat douăsprezece cuvinte pe care, la rândul nostru, am avut grijă să le reinserăm în versiunea originală, semnalându-le printr-un asterisc.

Cât despre „Praga, poem ce dispare“, este de ajuns să citești acest text superb și emoționant pentru a înțelege ce reprezenta pentru el. Ceea ce expune el aici este creuzetul de cultură din care provine și care a alimentat specificitatea operei sale; este bogăția unei culturi născute într-o „mică națiune“, dar a cărei semnificație este universală. Regăsim în el, cu aceeași nostalgie plină de îngrijorare ca în *Un Occident răpit*¹, dubla condamnare a „civilizației sovietice“ care a sufocat și a persecutat această cultură și a Europei occidentale care nu știe s-o recunoască și nici măcar s-o cunoască.

În momentul în care Milan Kundera ne părăsește, reluarea și apropierea acestor două texte ni-l redau în cea mai vie prezență a sa. Fie ca ele să le permită unora să le descopere ca una dintre cele mai bune introduceri în universul romanesc al lui Milan Kundera, iar altora, să-l redescopere pe acesta în ironia sa devastatoare și în subtilitatea judecății sale – aceasta este intenția și dorința noastră cea mai dragă.

Pierre Nora²

1. Milan Kundera, *Un Occident răpit sau tragedia Europei Centrale*, trad. de Bogdan Ghiu, Humanitas Fiction, București, 2023.

2. Între timp, marele istoric și editor Pierre Nora însuși (născut în 1931) ne-a părăsit, la 2 iunie 2025.

OPTZECI ȘI NOUĂ
DE CUVINTE

Lui Pierre

În 1968 și 1969, romanul *Gluma* a fost tradus în toate limbile occidentale. Dar ce tristețe. În Franța, traducătorul mi l-a rescris practic, schimbându-mi complet stilul. În Anglia, editorul a tăiat toate pasajele reflexive, a eliminat capitolele muzicologice, a schimbat ordinea părților, a recompus romanul. Altă țară. Mă întâlnesc cu traducătorul meu; nu știe o vorbă în cehă. „Cum ați tradus?“ Răspunde: „Cu inima“, și îmi arată fotografia mea, pe care o scoate din portofel. Era atât de simpatic, încât aproape am crezut că se poate cu adevărat traduce printr-o telepatie a inimii. Dar vai, totul era mult mai simplu: tradusese pornind de la un *rewriting* francez, la fel ca traducătorul din Argentina. În Spania, s-a tradus din cehă. Deschid cartea și cad din întâmplare peste monologul Helenei. Lungile fraze care ocupă la mine un întreg paragraf sunt împărțite într-o mulțime de propoziții simple. Închid repede cartea. S-au terminat însă necazurile

cu traducerile odată cu *Gluma*? Da – în Franța, unde am găsit în François Kérel un traducător-prieten, fidel și admirabil. Dar a mai trebuit să pierd un timp nebun pentru a corecta textele englezești, nemțești, chiar italienești ale romanelor mele ulterioare. Și deseori am ajuns prea târziu pentru a mai repara pagubele.

Mi se va spune: traducerea este ca femeia; fie frumoasă, fie credincioasă. Nu, nu este așa! Traducătorul american traduce (după versiunea franceză, făcută de mine însumi) *Jacques și stăpânul său*. Citesc manuscrisul. De ce în continuare atâtea erori? Apoi, în sfârșit înțeleg. Nu sunt erori. Infidelitatea este *metodică*. Vrea să producă un bun text englezesc, și, pentru asta, se străduiește să uite că textul nu e al său, încearcă să gândească, să simtă și să imagineze în locul meu! Ca să se destindă, adaugă peste tot cel puțin un cuvințel de la el; îmi inversează sistematic sintaxa. Nu corectez decât deformările semantice. Altfel, ar trebui să rescriu totul... Un an mai târziu, Simon Callow, mare actor englez, vrea să joace *Jacques*... și traduce el însuși piesa. Toată lumea e de acord: această traducere este de o sută de ori mai bună decât precedentă. Și toată lumea gândește: „Celebrul actor și-a permis cu siguranță o foarte mare libertate față de original. De aceea este dialogul atât de bogat și de natural!“ Greșit! Această traducere este una dintre cele mai fidele făcute vreodată textului meu.

Pentru că traducerea este frumoasă doar dacă este fidelă. Pasiunea pentru fidelitate îl construiește

pe adevăratul traducător! Știind acest lucru, acum câțiva ani m-am decis să pun în sfârșit ordine în edițiile străine ale cărților mele. Nu a fost ușor. A trebuit să o rup cu mai multe edituri, legându-mă cu atât mai puternic de cei câțiva editori care încă iau literatura în serios: Claude Gallimard, Aron Asher, Cathryn Court, Roberto Calasso, Christoph Schlotterer, Robert McCrum, Ivo Gay, Beatriz de Moura. M-au ajutat, și le mulțumesc. Am putut, astfel, în 1980, să revizuiesc eu însumi (împreună cu Claude Courtot) vechea traducere franceză a *Glumei*, și noile traduceri ale acestui roman au apărut treptat în America, Anglia și Spania și vor apărea curând în Italia și în Germania. Traducerea revizuită a *Vieții e în altă parte* va apărea toamna aceasta în America. Hanser Verlag pregătește ediția revizuită a tuturor romanelor mele. Și sper că Adelphi va putea face același lucru.

Nu există, în mod cert, autor mai bolnav de traduceri decât mine. Și nu pentru că alți scriitori ar fi mai bine traduși, dar ei nu au motive să fie atât de afectați de versiunea tradusă a cărților lor. Înainte de invazia rusă din 1968, *Gluma* și *Iubiri caraghioase* au putut fi publicate la Praga. Având cititorii mei cehi, m-am preocupat prea puțin de audiența străină. Dar după 1968, celelalte romane ale mele nu mai puteau să vadă lumina zilei în Cehoslovacia și nu au apărut, în versiunea lor originală, decât la o mică editură din Canada, în tiraje minuscule. Îmi imaginam, pe atunci, că măcar câteva exemplare vor ajunge în fosta mea patrie. Însă

granița nu este foarte permeabilă. Nici măcar cei mai apropiați prieteni praghezi ai mei nu au văzut vreun exemplar ceh al cărților mele.

Cui îi este așadar destinată versiunea originală a romanelor mele? Cătorva emigranți din generația mea. Cătorva biblioteci universitare. Și traducătorilor. Da. Dar, pe măsură ce țara se scufundă tot mai mult în marginalitatea unei guvernii rusești, interesul pentru limba ei scade peste tot. Traducătorii, în cea mai mare parte a lor, sunt niște slaviști pentru care ceha nu este decât a treia sau a patra limbă. Mai multe edituri străine îmi cer să traducă din franceză. Din principiu, refuz. Dar dacă în țara lor nu există traducător din cehă?

Când scriam *Insuportabila ușurătate a ființei*, mă gândeam mult la Praga, dar mă mai gândeam oare și la cititorii mei chehi? Singura persoană la care mă gândeam constant și concret era François Kérel, care avea să-mi traducă manuscrisul. Mi-am formulat frazele auzind deja, ca un ecou, viitoarea lor versiune franceză. Și, cum am urmărit foarte de aproape munca de traducere, nu am mai văzut nici o diferență față de original, și am putut chiar (în Portugalia, Brazilia, Grecia, Suedia, Islanda și Norvegia) să las să fie tradusă versiunea franceză cu care m-am identificat.

De câțiva ani, încerc să scriu în franceză articole și eseuri. Dar a reflecta și a povesti sunt două operațiuni diferite: mă simt incapabil să scriu un roman în franceză. Totuși, nu mă pot abține să nu

mă uit la versiunea franceză a cărților mele ca și cum ar fi în totalitate propriul meu text. Astfel, găsind insuficiente corecturile pe care le adusesem *Glumei* în 1980, am lucrat această traducere încă o dată, de la un cap la altul, și am revizuit, în noile lor ediții, toate textele franțuzești ale cărților mele, și pot acum spune că au aceeași valoare de autenticitate ca originalul ceh.

Într-o zi, Pierre Nora mi-a spus: „Recitindu-ți toate traducerile, a trebuit fără îndoială să reflectezi cu atenție asupra fiecărui cuvânt. De ce nu ți-ai scris dicționarul personal? Cuvintele tale cheie, cuvintele tale capcană, cuvintele tale de dragoste?...“ Ideea m-a pasionat. Și i-am dat curs.

ABSOLUT [*Absolu*]

De vreme ce, prin esența sa, romanul atinge metafizica, termenii metafizici (absolut, esență, ființă etc.) au drept de cetate într-un roman. Dar, în acest caz, trebuie să-i aperi de vulgarizarea proprie limbajului vorbit. Nu poți să spui „absolut“ în loc de „întru totul“, „esențial“ în loc de „important“, „absurd“ în loc de „stupid“.

AMUZANT [*Amusant*]

Este bine să *fi* amuzant, dar mai puțin bine să *faci pe* amuzantul. Traducătorul francez al *Glumei*: „Avea nouăsprezece primăveri“ (în loc de nouăsprezece ani); „Erau îmbrăcate în costumul Evei“ (în loc de „erau goale“); „Armoniul emite chiorăituri“ (în loc de sunete). Traducătorul american manifestă aceeași dorință de a fi nostim. Aron Asher, editorul meu și marele meu prieten, preocupat de